

METİNDE ANLAM BAĞLARI ÜZERİNE

Dr. H. Ömer KARPUZ*
Dr. Ahmet AKÇATAŞ**

Anlam ilişkileri, değişik bilim dallarınca kendi alanlarına yönelik olarak kullanılan derin yapı belirleme çabalarından oluşmaktadır. Bunların başında felsefe, mantık, edebiyat, psikoloji ve dilbilim gelmektedir. Bu bilim dalları, kendi bakış açılarıyla anlamlandırma tekniklerini geliştirerek, anlam ilişkilerine de ışık tutmaya çalışmaktadırlar.

Her türlü metnin mantıksal bir bütünlük taşıması gerekir. Eğer bu bütünlük kurulamazsa anlamlandırma zorlaşır. Bu yüzden metinde anlam ilişkilerinin sağlamlığı çok önemlidir. Anlam bağlarına dikkat edilmeden üretilmiş metinlerde yalnızca yapı incelemeleriyle bulunamayacak eksiklikler oluşacaktır. Bunlar belki yapıcı doğru olabilirler; ancak anlamca bozukluk olabileceğinden iletişim tam olarak gerçekleşmeyecektir.

Dil ve edebiyat incelemelerinde önemli bir yer tutan ve ortak hedef hâline gelen anlam, okuyucuyla yazar arasındaki iletişimin daha kuvvetli olmasını sağlar. Eğer cümleler arasında bağlantısızlıklar olursa, konu, ana fikir ve duygu sistemlerinde de karmaşıklıklar oluşur.

Dili genel olarak cümleyle, cümle üretimiyle sınırlandıran üretimsel-dönüşümlü dilbilime tepki olarak geliştiği ileri sürülen metin dilbilim, cümleler arası anlam ilişkilerine dikkat çekmektedir. (Aksan:1995, 257)

Metin dilbilime göre dilli iletişim, cümlelerle değil metinlerle gerçekleşir. Metni oluşturan cümleler arasındaki anlam uyumu, iletişimin okuma, anlam ve yorum safhalarını düzenler. Örneğin yolda karşılaşılan iki arkadaş arasında geçen:

(1)- *Ne var, ne yok?*

- *Ne olsun, uğraşıp didinmekten başka bir şey yok, ölene kadar...*

biçimindeki bir konuşmada, soru ve cevap arasındaki ilişki, bu safhaları göstermektedir. Sorulan sorunun verilen cevaba göre anlamlandırılması ve yorumlanması, iki kişi arasındaki genelden özele inen durumu açıklamaktadır.

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı.

Sayın Doğan Aksan, metni, “*Bir iletişim sırasında gerçekleşen birbirleriyle ve dil dışı etkenlerle bağlantılı sözceler bütünü*” olarak tanımlamaktadır. (Aksan:1995, 257) Bu tanıma göre metnin bağlamına bağlı anlam ilişkileri, bütünlüğü kurarken metin dışına yapılan gönderimler, yoruma bağlı genişlemeyi sağlar.

Metni oluşturan cümleler arasındaki yapı ve anlam ilişkileri, az cümleyle çok bilgi verme amacına hizmet eder. Eğer bu ilişkiler kurulmasaydı, anlatım daha sıkıcı ve daha sıradan olacaktı. Cümleler arası ilişkiler, derin yapıda yeni değerlendirmeler yapmaya yardımcı olur. Böylece bu iki ilişki biçimi, anlambilim kurallarına göre değişik genişleme ve daralma olaylarına sebep olur. Metindeki anlam ilişkileri, bu bakımdan etkili dil kullanımı için önemli bir yere sahiptir.

İnsanoğlu çok eskiden beri belli bir düşünceyi, bir savı başarılı ve özellikle etkileyici biçimde söze ve yargıya dönüştürebilme konusuna ilgi duymuştur. Bir zamanlar Batı’da retorik, Doğu’da belâgat, bu alanda çalışmalar yapılan iki bilim dalıydı. Bu bilim dalları, sözlü anlatımda başarıya ulaşmanın ilkelerini belirlerken bir takım anlam ilişkilerini de incelemiştir.

Bugün edebî sanatları incelerken aslında bunların metin bütünlüğünü sağlayan anlam ilişkileri olduğunu görüyoruz. Anlatımda başarıyı yakalama endişesi, metinde sağlam bir doku oluşturma hedefini göstermiştir. Bu hedef, dilde ve edebiyatta edebî sanatlar gibi değişik biçimlerle karşılanmaya çalışılmıştır. Edebî sanatların dilbilim ilkelerine göre incelenmesi, metin dokusunun oluşmasındaki ilkeleri de ortaya koyabilir.

Metin incelemesi bakımından metinlerin iki yapıdan oluştuğu kabul edilmektedir:

1. Derin yapı
2. Yüzey yapı

Derin yapı, metinde yer alan mantık sistemi, yani soyut yapıdır. Yüzey yapı ise, derin yapıda var olan anlamların açıklanışı, kelime, kelime grubu, öge ve cümlelere döktülmüş biçimi olan somut yapıdır. (Subaşı:1995, 87)

Yirminci yüzyılda bilim dalı hâline gelen dilbilim, derin yapının yani anlam ağundan kurulmuş görülmeyen metnin de incelenmesini hedeflemişti. Chomsky’nin üretimsel-dönüşümlü dilbilgisi modeli, cümlelerin dizimsel yapısı ile mantıksal yapısı arasındaki bağı belirlemesiyle dilbilimde yeni bir dönemi başlatmıştı. Ancak ülkemizde, ne yazık ki, dilbilimin birçok alanı çoğu Türk dili araştırmacı tarafından göz ardı edildiği gibi anlam çözümlemesi de anlam hesaba katılmadan, biçim özelliklerine göre yapılmaya çalışılmıştır.

Bazı metin dilbilim çalışmalarında da yalnızca yapı bağlantıları incelenmiştir. Bu durum, bağlantılarda kopukluk, eksiklik ve bulanıklık olmasına yol açmıştır. Tek başına yapı incelemesi, bir sürü sorunu da birlikte getirir. Çünkü bu incelemeler

sonucunda çoğu zaman açıklanamayan noktalar kalmaktadır. Ayrıca bu yüzden kimi zaman cümle dizileri arasında kopukluk hissi de uyanmaktadır. Özellikle şiir metinlerinde bu tür örneklerle sıkça karşılaşırız:

- (2) *Zamanla nasıl değişiyor insan!
Hangi resmime baksam ben değilim.
Nerde o günler, o şevk, o heyecan?
Bu güler yüzlü adam ben değilim.*

Bu şiirde anlatılan *durum değişimi süreci*, belirli bir açıklama dizisi içinde verilmiştir. Ancak bu zinciri yalnızca yapı unsurlarıyla açıklamamız zordur. *İnsan, resim, durum, adam* unsurları arasındaki anlam ilişkilerinin şiirin kendi bağlamı içinde değerlendirilmesi, mısralar arası ilişkilerin ve bağların çözümlenmesinde daha etkili olur. Buna göre şiirdeki ilişkileri, şöyle inceleyebiliriz:

Örnekleme:

Bilgi: *İnsan zamanla değişir.*

Örnek: *Resim*

Örnekleme Yönü: Değişme (Genel > Özel)

Genel: *İnsan*

Özel: *Şair*

Çağrışım: *Resim > Geçmiş çağrışımı*

Hüküm : *Çağrışımından hüküm çıkarma*

Gönderim, değiştirim, eksilti ve yineleme biçiminde ayrılmış yapı bağlantılarının da anlamsal işlevler taşıması, anlam ilişkilerinin metinlerde daha önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

Gönderim hedefi, cümle içinden veya dışında olsun, belli bir bilgiyi, yani anlam yükünü metnin değişik yerlerine yerleştirir. Örneğin *Bende Mecnun'un aşkından ziyâde sevgi vardı.* cümlesinde *Mecnun* isminin gönderimi, *Leyla ile Mecnun* hikâyesinin oluşturduğu anlam yükünü de cümleye taşımıştır.

Değiştirim bağlantısının karşılaştırma işlevi de ayrı bir anlamlandırma biçimi sağlamaktadır:

- (3) *Bu dünyada herkesin bir sonu var:
Seninki yolda yakalar.
Onunki yatakta...*

İlk cümleyi açıklayan diğer iki cümle *değiştirime* dayalı bir karşılaştırma ile bağlanmaktadır. *Seninki* ve *onunki* özneleri arasındaki *değiştirim*, ilk cümledeki

herkesin bir sonu öznesini açıklamaktadır. Bu açıklama ise iki değişik sonun karşılaştırılması ile yapılmaktadır:

Yolda > Yatakta (Yer Tamlayıcısı Değiştirimi)

Eksilti bağlantısı, anlam tamamlama yaptırarak cümleler arasında anlam bağımlılığı kurar:

(4) *Ne zaman geldin?*
Dün...

İkinci cümlenin, eksiltilmiş **geldim** yüklemine işlevini tamamlamak için ilk cümlenin yüklemine ihtiyacı vardır.

Yineleme bağlantısı, vurgulama işleviyle anlatımın vurgulu bir biçimde düzenlenmesini sağlamaktadır:

(5) *Yine sen, yine sen.*
Nereye baksam, hep sen.

Bu iki cümle arasında duygu yoğunlaşması, **sen** öznesinin yinelenmesiyle vurgulanmıştır. Böylece ortak duygu alanı, yineleme ile belirlenmiştir.

Cümle çözümlerinde yüzey yapı yanında derin yapının hesaba katılması gerektiğini benimseyenler, cümle içi yapı yanında cümle dışı yapıyı, yani ifadedeki yapıyı ele almıştır.(Karahan:1980, 36) Bu da anlam ilişkilerinin metin incelemelerinde ilk adım olduğunu gösterir. Cümlenin iç ve dış ilişkilere göre çözümlenmesi, dilin asıl işlevini metinde bulmamızı sağlayarak, bu gelişmeyi kaçınılmaz hâle getirmiştir.

Türkçenin biçime değil, anlama dayanan bir dil olduğunu, kelime kategorilerinin biçime göre yapıldığını, gramer yazarken de, kavramları belirlerken de biçim yanında işlevi dikkate almak zorunda olduğumuzu söyleyenler, anlamın ön planda olduğunu savunurlar. (Karahan:1980, 36) Bu düşünce, cümlenin hem iç bağlantılarında, hem dış bağlantılarında anlam ilişkilerine dikkat etmemiz konusunda önemli bir bakış açısını gösterir.

Kelime ve cümleler için geçerli olan mantık, metin için de geçerlidir. Bu da metnin oluşumunu, cümlenin oluşumundan hareketle açıklamamızı gerektirir. Yüzey yapı, cümlenin biçimini, derin yapı, anlam yanını gösterdiğine göre metin çözümlenmesi her iki bakımdan da yapılmalıdır. Çünkü her iki yapı, birbirinden ayrılmayan, birbirini tamamlayan bir bütünü oluşturur.

Metnin yorumlanmasında okuyucunun özgürlüğü sınırsız değildir. Eğer anlam ilişkileri metinde sağlam bir ağ oluşturmamışsa, bu sınırlamanın çizgilerinde

belirsizlikler olur. Anlam ilişkilerinden ortak alan, yorumlama sınırlarını belirleyen en sağlam bağlantılardan biridir. Okuyucu, konu sınırı dışında çağrışımlardan ortak alan sayesinde korunur. Mantık kuralları, alanın doğru işletilmesi için kullanılarak bunu sağlar.

Metinde anlam bağları, çağrışımlar üzerine kurulmuştur. Derin yapı unsurlarıyla yüzey yapı unsurları, birlikte bu çağrışımları yönetir. Cümle dizilerinden ötesi, çağrışımlarla kurulmuş yorum zincirinden ibarettir. Metnin çözümlenmesi, bu iki sistemin dengeli dağılımıyla tam ve doğru bir biçimde yapılabilir.

Benzerlikler ve ayrılıklar, kategorilere göre değerlendirme yapan zihnin, metni bir bütün olarak algılamasını sağlar. *Anlam yineleme, eş anlamlılık ve ortak alan*, benzerliğe dayalı çağrışımlar kurarken; *zıt anlamlılık*, ayrılıklar üzerine karşılaştırmalar yapılmasını sağlar. Böylece çağrışımlar, kontrol altına alınmış olur.

Dil, birbiriyle çok sıkı ilişkiler kuran, birbiriyle değer kazanan birimlerden oluşmuştur. "Üstünova:1998, 563". O, cümleler topluluğu olarak da değerlendirilebilecek bu yönüyle metin denen yapıda incelenerek daha iyi bir biçimde ortaya konabilir.

Cümle, dil birimi olarak bir düşünceyi anlatmada yetersiz kalır ve anlam olarak diğer cümlelere bağlı ve bağımlıdır. Bir cümlenin metin içinde kazandığı değeri tam olarak anlayabilmek ve açıklayabilmek, metnin tamamını anlamaya bağlıdır. Cümlenin varlık sebebini, yüklediği işlevi, kazandığı değer ve okuyucuda uyandırdığı etkileri tam olarak belirleyebilmek için *metin* denen bütün yapının göz önüne alınması gerekir.

Cümleler, anlamlarını diğer cümlelerle kurdukları ilişkilerden alırlar. En büyük dil birimi olarak metnin alınması, cümle dizilerinin dil bilgisi yapılarını ve taşıdıkları anlam ilişkilerini ortaya çıkaracaktır.

Metni oluşturan cümlelerin sayısı sınırlandırılmaz. Bu sayı, konunun ayrıntılarına iniş için gerekli alana bağlıdır. Cümleler arasındaki ilişkiler, bazen cümle sayısını azaltabilir. İletişimde zamandan tasarruf, dilin tekrardan hoşlanmayışı, en az çaba ilkesi gibi sebepler, anlatım kısalığına yol açmaktadır. Bazı cümlelerin veya öğelerin düşürülmesi, kısalık sağlamaktadır. Bu kısalştırma işlemiyle açılan boşluksa anlam ilişkileriyle tamamlanır. Böylece yapı bağlantılarından olan *eksilti*, anlam ilişkilerini daha işlevsel hâle getirerek metnin tamamını ön plana çıkarmaktadır.

Yapı ve anlam bağları arasındaki denge, metnin anlatım gücünü somutluk ve soyutluk yönünde etkiler. Yapı bağlantılarının zayıfladığı yerde oluşan boşluğu, anlam bağlantıları doldurmaktadır. Eğer bu iyi ayarlanmazsa ya sıkıcı ya da zor anlaşılır bir metin oluşur.

Anlam bağları, bazen yöneten bazen yönetilen konumundadır. Bir yapı bağının işletilmesi sırasında anlamlandırma süreci, anlam bağlarını yönetilen

konumuna getirir. Örneğin cümle hedefli değiştirmede, değiştirim ögesinin cümle içinde yorumlanması, böyle bir ilişkiyi gösterir:

(6) -Sana işini zamanında yap demiştim.
-Ne olur **bunu** hatırlatma!

İkinci cümledeki **bunu** nesnesinin yorumlanması, hem ilk cümleyi, hem de onun gönderim hedefi olan olayı yorumlamamızı gerektirir. Bu da bir dizi çağrışımı düzenler.

Ortak alan bağı, içinde bir çok yapı bağını taşıyan yönetici bir sistem konumundadır. Örneğin bir hava raporunda kurulan kavram alanı, *değiştirim*, *yineleme* ve *eksilti* de kullanır:

(7) Bugün hava , yağmurlu olacak.
Yarın kar yağışlı...
Hafta sonu soğuk, yerini sıcak bir havaya bırakacak.

Bu cümlelerde hava ortak alanında řu ilişkiler, düzenlenmiştir:

Değiştirim:

Zaman Deęiřtirmisi :bugün < yarın < hafta sonu (Alanın zaman yöneticisi)

Durum Deęiřtirmisi :yağmurlu < kar yağışlı < sıcak (Alanın durum yöneticisi),

Yineleme : : hava (Alanın âhenk ve ses yöneticisi),

Eksilti:

Özne Eksiltisi: hava (Alanın ortak konu yöneticisi)

Yüklem Eksiltisi: ...olacak (Alanın işlem yöneticisi)

Cümleler arasında eş ve zıt anlamlı kelimeler kullanılması, anlatımın zenginleştirilmesi için önemlidir. Cümleleri birbirine bağımlı yapan bu anlam ilişkileri, dilin mantık sisteminde önemli bir yere sahiptir. Anlatımın daha geniş bir alanda yorumlanması, eş ve zıt anlamlı kelime ve cümleler arasındaki ilişkilerle sağlanır:

(8) Sabah **aydınlık** bir gelecek bekliyor.
Şimdi gecenin **karanlığı** var.

Bu iki cümlede geçen **aydınlık** ve **karanlık** kelimeleri arasındaki ilişki, *sabah* ve *gece* kelimelerinin zaman aralığı içinde değerlendirilerek durum bilgisine

ulaşılabilir. Bu bilgi, *gelecek* kelimesinin işaret ettiği geniş hedefin yorumlanmasını sağlar.

Bağlaçlar, *zıtlık*, *benzerlik* ve *açıklama* gibi anlam bağlantılarını cümleler arasında oluşturarak anlam ilişkilerini düzenlemektedir. Bağlaçların yüzey metne çıkarılmaması, cümleler arası anlam ilişkilerini daha etkili yapmaktadır:

- (9) *Geçen hafta söylediğin yere gelemedim.
Çünkü bir iş için Ankara'ya gitmem gerekiyordu.*

İki cümle arasındaki açıklama ilişkisi, *çünkü* bağlacıyla yönetilmektedir. İlk cümledeki bilgi, bir açıklama beklemektedir. Bu beklenti, ikinci cümleyi gerekli hâle getirmiştir.

Bir metnin kuruluşunda üst ve alt kümeler arasındaki ilişkiler, diğer yapı ve anlam ilişkilerini de düzenler. Üst anlam biriminin alt birimlerle ilişkileri, yönetici cümlelerin düzenleyici işlevinin kurduğu anlam bütünlüğünü belirler. Nesnelere arası bütün - parça ilişkileri, bu sistem içinde cümleleri birbirine bağlar:

- (10) *Evleri küçük; ama güzeldi.
Oturma odasında günleri geçer, bütün gün köşelerinde otururlar.
Akşam olunca yemek odasında yemek yerler.
Daha sonra yatak odasına giderlerdi.*

Bu paragrafta *ev(leri)* üst anlam birimi, *oturma odası*, *yemek odası*, *yatak odası* alt birimlerini bütün - parça ilişkisine göre yönetmektedir. Bu yönetim, ayrıntılara inme biçiminde bir açıklama yapısını gösterir.

Sebep-sonuç ilişkileri, metnin mantık sistemini oluşturur. Anlatımın belli bir mantık temelinde oturtulması, anlatımın okuyucu üzerindeki etkisini de belirler. Metnin iç ve dış mantığı, sebep - sonuç ilişkilerinin sağlamlığına bağlıdır.

- (11) *Havalar soğudu, akşamları üşüyoruz artık.
Eve yakacak almanın vakti, geldi geçiyor.*

Bu metinde ilk cümledeki durum değişikliği, ikinci cümledeki hedefin belirlenmesine sebep olmuştur. Okuyucu öykülemeye her değişikliğin sebebe bağlanmasıyla metne bağlanmakta ve daha etkili bir anlatım sağlanmaktadır.

Genelleştirme ve özelleştirmeler, etkili ve başarılı bir anlatım için önemlidir. Genel özele, özel de genele göre değerlendirilir:

- (12) *Her insan bu âni yaşayacaktır.
İşte ben de yaşıyorum.*

Bu iki cümle arasındaki ilişki, okuyucuyu ikna etme işlevine dayalıdır. İkinci cümlenin kabul edilebilmesi, ilk cümlenin kabul edilmesiyle kolaylaşır. Okuyucu özel durumları daha zor anlar ve kabullenir. Bu yüzden genel hükümlerden yararlanır.

Anlam Tamamlama, parçalara ayrılmış ifadelerle kurulmuş alanda yorumlama serbestliği sağlayan bir anlam bağlantısıdır. Bu bağlantı, eksilteler sonucu oluşan boşluklar üzerine kurulur. Okuyucu, bu boşlukları kendi anlayışıyla yorumlar:

(13) -*Bu durumda sen ne yaparsın?*
-*Ya sen?..*

İkinci cümlenin yüklemi eksiltiyle serbest bir yorum alanı oluşturulmuştur. Okuyucu, bu alanda daha rahat yorumlama yapabilir. Burada farklı iki kişinin konu üzerindeki gizli düşünceleri arasındaki sınır, anlam tamamlama ile çizilmiştir.

Metnin anlam tamamlama ile birleşmiş parçaları, okuyucunun aktif olarak katılımını gerektirir. Bu bağlantı, yorumlama tekniğini de belirler.

Açıklayıcı anlatımın temelini oluşturan açıklamalar, açıklanan konu temelinde bütünlük sağlar. Böylece hem metni oluşturan cümleler, birbirine bağlanır; hem de konu bütünlüğü sağlanır.

Soru-cevap bağlantıları, öykülemde anlatımı düzenleme işlevindedir. Olayın kişileri arasındaki ilişkiler, konuşmalarla belirlenir.

Soru, tek başına geniş bir değerlendirme sistemi kurar. Bu yüzden açıklayıcı anlatımda da bu bağlantıdan yararlanır. Ya ortaya atılan soruya verilen cevap biçiminde metinleşme sağlanır ya da soru, cevapsız bırakılarak anlam tamamlama alanı oluşturulur:

(14) *Yaşamak için mi yemeli, yemek için mi yaşamalı?*

Bu sorunun cevabı, anlatımın geliştirilmesi için geniş bir yorum alanı oluşturmaktadır. Cevap olabilecek her açıklama, iki şıktan birini seçme ve savunma biçiminde bir gelişme çizgisi belirleyecektir.

Metni oluşturan cümleler arasındaki anlam ilişkilerinin oranı, bir metnin anlam sistemini ve mantık örgüsünü belirler. Bu verileri kullanarak metnin hedef okuyucusunu ve onun anlatım düzeyini belirleyebiliriz. Böylece tarafsız bir gözle metin, yazar ve okuyucu arasındaki ilişkileri değerlendirebiliriz.

Son olarak Dokuzuncu Hariciye Koşusu romanındaki anlam bağlantılarının oranına bakarak, yine romandan elde edilmiş verilere dikkat çekmek istiyoruz. "Akçataş:2001, 1522".

	Sayı	Oran		Sayı	Oran
An. Yineleme	37	%5			
Eş / Zıt Anlamlılık	67	%9			
			Eş Anlamlılık	1	%2
			Yakın Anlamlılık	24	%36
			Zıt Anlamlılık	42	%62
Ortak Al.	71	%10			
Açıklama	79	%11			
Soru Cevap	50	%7			
Sebeup Sonuç	117	%15			
Bütün Parça	29	%4			
Genel Özel	40	%5	Genelleştirme	19	%48
			Özelleştirme	21	%52
Anlam Tamamlama	46	%6			

Anlam bağlantıları, anlambilim ve edebî sanatların imkânlarını kullanarak ayrı bir bağ sistemi kurmuştur. Metin çözücünün anlam boyutunda yaptığı düzenlemelerle, bu bağlantılar tespit edilir.

Romadaki anlam ilişkileri, onun sağlam bir bütünlük oluşturmasını sağlamıştır. Metnin anlambilim bakımından incelenmesi, zengin ilişkiler yumağını göstermiştir.

%5'lik orana sahip olan **anlam yineleme**, önemli unsurların (fikir, duygu, bilgi) yinelenerek vurgulandığını gösterir. Böylece metin kurucu, romanda derin bir yorum alanı bulmuştur.

Aynı anlamın farklı cümlelerde yinelenmesi, bilhassa durum vurgulayıcı anlatım kısımlarında görülmektedir. Çocuk - Nüzhet ilişkisindeki çıkmazlar, Çocuk'un psikolojisinde derin yaralar bırakan gelişmeler, anlam yinelemeleriyle vurgulanmıştır.

Eş ve zıt anlamlı kelimelerin kullanım oranı, %9'dur. Bu yapı, benzerlik ve zıtlıkların anlatımda önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Zıt anlamlılık, bu bağlantının %62'sini kaplayarak, daha çok zıtlıkla belirlemenin kullanıldığını gösterir.

Yakın ve uzak anlamlı unsurların kullanımı, gereksiz yineleme yapmadan paralellik ve aykırılık durumlarını belirlemiştir. Romanın cümleler arası anlam dengesi, bu bağlantıyla kurulmuştur. Aralarında açıklama ilişkisi olan cümleler, taşıdıkları kelimeler arası yakın anlamlılık ilişkileriyle; aralarında aykırılık olan cümleler, taşıdıkları kelimeler arası zıt anlamlılık ilişkileriyle birbirine bağlanmıştır.

%10'luk oranla romanda ağırlık kazanan ortak alan bağları, bağlayıcı olarak konunun önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Bu yapı, romanın onda birini kaplayan konu tarafından yönetildiğini belirler.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanı, *hastalık ve aşk ortak alanlarının* hakimiyeti altındadır. Bu alanlar arası geçişler ve bunların alt alanları arası ilişkiler, metnin anlam düzenini organize etmiştir.

Romandaki anlam bağlantılarının %11'ini teşkil eden açıklama bağlantıları, aksiyon geliştirme işlevindeki bağlantının kullanım sıklığını belirler. Bu yapı, hatıra tarzı olan romanın bazı kısımlarda denemeye yaklaştığını gösterir.

Romanda böyle bir anlatımın tercih edilmesi, bilginin olay ve durumlara hakimiyetini sağlar.

Olayları ve durumları açıklayan anlatıcı kişi Çocuk, olay akışının parçaları olan cümleleri de birbirine bağlamıştır. Açıklamalar açıklananları düzenleyerek anlam bakımından metinlik alanları oluşturmuştur. Açıklamalar, karmaşık gelişmeleri toparlayarak yorumları kolaylaştırmaktadır.

Diyaloglarla örülmüş metinler bütünü olan roman, adeta soru-cevap zincirinin halkalarıyla örülmüştür. %7'lik oranla kullanılan soru-cevap bağlantısı, romanın başından sonuna kadar devam eden bir alana yayılmıştır. Aksiyonu (olay akışını), devamlılık üzerine kuran konuşmalar, soru ve cevaplarla birleştirilmiştir. Bağlantının birleştirdiği parçalar, soru ve cevapların yorumları biçimindedir. Bu yorumlar, metin çözücünün felsefi değerlendirmeler yapmasını kolaylaştırır.

%15'lik kullanımıyla sebep-sonuç ilişkisi, romanın başından sonuna kadar süren bir mantık dizisi teşkil etmiştir. Bu dizi, anlatımın sürükleyiciliğini attırmıştır. Yoğun bir biçimde düzenlenmiş olan bu yapı o kadar hâkimdir ki her gelişme, öncekinin sonucu, sonrakinin sebebidir. Bu ilkeye göre düzenlenmiş olan metin halkaları, mantık kurucu olarak anlatımın gerçekliğini ve inandırıcılığını arttırmıştır.

Sebep-sonuç bağının romandaki kullanım oranı, romanla hayat arasındaki paralellığı belirleyerek doğrudan metnin başarısını göstermiştir. Buna göre roman hakkında, mantıklı ve gerçekçi bir kurguya sahiptir hükmünü verebiliriz.

Bütün ve parça ilişkileri, anlatımda çözümleme kolaylıkları sağlamıştır. Metnin anlamlandırılmasında verilen ipuçları, merkezin parçalara göre veya parçaların merkeze göre yorumlanmasını düzenlemektedir. Bu bağlantı, %4'lük bir oranda olmasına rağmen taşıdığı çözümleme işleviyle önemli bir yere sahiptir. Romanın değişik yerlerindeki bütün-parça ilişkileri, odak noktaları tespit etmiştir.

Genelleştirme - özelleştirme bağlantıları %5'lik oranla, anlatımın genişleyen ve daralan kısımlarına işaret eder. Bunların yakın oranlarda olması, metinde genelle özeli dengesini belirler. Hayatın yaşanan anlara göre yorumlanması, genelleştirme ve özelleştirmelerle yapılmaktadır. Çocuk'un yaşadıkları ve bunların onun üzerindeki etkileri, bu bağlantılarla belirlenmiştir. Verilecek mesajlar, genelleştirmelerle; verilecek örnekler, özelleştirmelerle düzenlenmiştir. Aralarındaki yakın oran da mesajlarla örnekler arasındaki dengeyi gösterir.

Anlam Tamamlama, %6'luk oranla parçalara ayrılmış ifadelerle kurulmuş alanda yorumlama serbestliği sağlamıştır. Romanı okuyan kişi, bu alanda kendi anlayışıyla yorumlarını yapabilir. Romanın anlam tamamlama ile birleşmiş parçaları, metin çözücünün aktif olarak katılmasını gerektirir. Bu bağlantının oranı, yorumlama metodunu belirler.

Romanın incelenmesi sonunda ulaşılan bu sonuçlara göre, metnin kuruluşunda ileri düzeyde bir okuyucunun hedef olarak seçildiği söylenebilir. Bunu metnin anlam ağını kuran derin yapıdan anlıyoruz. Derin mantık çıkarımları ve derin yorumlamalar, anlam ilişkilerinin önemini daha da artırmaktadır.

Bir metnin kuruluşunda yapı bağlantılarını tamamlayan anlam bağlantıları, metnin bir bütün olarak algılanmasını sağlamaktadır. Dilin en anlamlı birimi olan metni doğru anlama ve sağlam metinler kurma, bu ilişkilerin iyi bilinmesiyle daha kolay bir biçimde gerçekleştirilebilir. Aslında bu ilişkiler, dil ve edebiyat incelemelerinin farklı alanlarında kullanılmaktadır. Biz, bunları derleyerek sınıflandırmaya çalıştık. Böylece daha açık belirlemeler yapılabileceğini düşünüyoruz. Bu belirlemeler, metinlerde anlam bağlantılarının belirlenmesiyle dil incelemelerinde yeni ufuklar açacaktır.

KAYNAKÇA

- AKÇATAŞ, Ahmet, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanı Üzerine Bir Metin Dilbilim İncelemesi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2001
- AKSAN, Doğan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Şafak Matbaası, Ankara, 1993
- KARAHAN, Leyla, **"Türkçede Birleşik Cümle Problemi"**, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, TDK Yayınları, Ankara, 1980
- SUBAŞI, Leyla, **Orhon Yazıtlarının Metin Dilbilimsel Yapısı**, Simurg Yayınları, Ankara 1995
- ÜSTÜNOVA, Kerime, **"Cümle Çözümlerinde Yüzey-Derin Yapı"**, Türk Dili Dergisi, TDK Yayınları, Ankara, 1998